

Археологическа материалност и локална идентичност *

Доц. д-р Цвете Лазова

Античната вила Армира край Ивайловград е един от забележителните паметници от древността, който може да бъде поставен в широкия контекст на темата за социалния живот на археологическите паметници. Темата е важна, тъй като се вписва в съвременната теоретична рамка, която изследва процесите, свързани с мобилизирането на митовете, разкриващи миналото, които функционират в рамките на националното въображение като представят лицето на националната общност. В тази работа археологически анализ на паметника сам по себе си няма да бъде правен, а самият паметник и археологическите практики ще бъдат поставени в контекста на конструирането на идентичности в местните общности.

Този специфичен интерес към археологическата материалност, част от културното наследство, е свързан с идеите за това как тя материализира миналото и националната памет и е основен инструмент в западната модерност, който

произвежда материалността на нацията, част е от академичната конструкция на/за древността, която се вписва в дискурса на историята, източника на енергия, съзнание и фундамент на нацията. Ето защо паметниците, извадени на бял свят от археологията, заемат важно място и в живота на българското общество както в периода на неговата модернизация, така и в съвременността.

Интересът към археологията, особено античната, е важен ресурс за конструирането на националните проекти, особено на Балканите и този интерес винаги е мобилизиран в строежа на множество идентичности. Тази тема днес се обсъжда от една страна в рамките на изследването на националната общност, тъй като движенията за вътрешна деколонизация води до постепенна еманципация на малцинствата, които трябва да намерят свой път за интегриране в националната общност (Брубейкър, 2004, 13- 29) Този път на интегриране е винаги специфичен и заслужава изследване.

От друга страна в рамките на антропологията е все още актуална дискусиата върху процесите на обективизиране, част от по-големия епистемологичен въпрос - как антропологията конструира обекта на изследването си. Проблемът, обвързан с обективностите/субективностите в свързването на различни групи, съставна част на националните проекти, се свързва и с проблемите на „натурализацията” – как произведената реалност се представя и превръща в нещо естествено. По този начин се изгражда и идеологията, която се отнася до свързаността, продължителността и хомогенността, включваща в себе си другостта и различието. Тази идеология, която разбира социалната реалност от гледна точка на националното, дава право на реалността да бъде нещо естествено (Handler, R, 1988, б). Поради това е важен проблемът за обективизацията и натурализацията на археологическата материалност.

Тенденцията да се дискутира тази перспектива в академичните изследвания отдавна е налице в много балкански страни. Водещо място в тях има Гърция, която със своите текстове, идеи, изображения и материална култура винаги е била образец в опитите да се присвоява и притежава миналото, за да се установи автентичността на настоящето (Hamilakis, 2007). В Турция академичните среди също работят върху тази проблематика (Ozdogan, M, 1998)

Научната общност в България, занимаваща се с проблемите на античността, не толерира подобни рефлексивни изследвания и по този начин стои далеч встрани от съвременни подходи в интердисциплинните изследователски перспективи. Ускорената динамика в тази посока на споменатите по-горе балканските академични среди и неучастието на българската академична среда в тези процеси, я обрича на изостаналост и задълбочаващ се провинциализъм по отношение на съвременните изследователски инструменти **.

Перспективите за изследване в тази посока са инспирирани от една страна от възприемането на рефлексивността като ярка характеристика на изследователската практика от 1970, 1980 и 1990 - те години, а от друга страна от литературата, посветена на „въобразяването“, „изобретяването“ и „конструирането“ на нацията (Андерсън, 1996; Хобсбаум, 1983; Гелнер, 1983). За регионалните изследвания съществено допринесе тезата на Андерсън, че „национализмът трябва да се разбира като културна система“ (Андерсън, 1996; Гиърц, 1973).

Проблемната ситуация, към която се отнася моята работа, се изгражда от една група въпроси, които разискват какво е мястото на античността в конструиращата се българска историческа наука в първите десетилетия от живота на модерна България и как академичната практика се вписва в обществените интереси от това време; как визуално доловимото присъствие на „древността“ (руини, разкопки, проучвания) става необходим компонент за изграждането на националния проект и на неговата идеология; какво е участието и ролята на чуждестранните археолози в раждането на този траен интерес – академичен и обществен - към древността; какво е участието на местния елит в изграждането на националната идеология.

Друга група въпроси се организират около проблема за „погледа отдолу“ , т.е. нацията, видяна не от правителствата и говорителите му, както и от активистите на различни национални/ националистични движения, а от т. н. „обикновени“ хора, които са обект на техните действия и пропаганда (Хобсбом, 1996, 17) Този поглед е извънредно труден за откриване. Към тази тема се отнася и питането как се конструира академичното знание, което е основният инструмент за официалното

документиране на националната общност и как и доколко това знание за древността се трансформира в популярно историческо знание; доколко археологическите разкопки на антични – гръцки, тракийски, римски събуждат интереса на местното население и на местните елити; има ли данни и от какъв порядък са те дали „изкопаното” минало – гръцко, римско, тракийско се усвоява от конструкции на идентичността; как „материализацията” на античното минало влияе върху живота на хората, чиято ежедневна среда е контекстът на тази материализация (разкопки, реставрация, сондажи); по какъв начин извадените на бял свят паметници на античната култура са използвани в местната култура; как интересът към древността се подхранва от предшестващи изследвания и как те се вписват в нови интереси с различни акценти.

Този кръг от въпроси може да се ситуира върху разбирането, че античната археологическа материална реалност е символен и културен капитал за националните проекти на модерните държави. Тя захранва историографията, която формира историческото (по)знание, важен инструмент за осъществяване на спойката на националната общност.

Гръко-римската древност е основополагаща за модерна Европа и с раждането на новите национални държави през 19 век започва процес за академично признаване на археологическата практика, която вади на бял свят древната материална реалност. Анализът на археологическата практика, свързана с гръко-римската древност, е немислим без перспективи върху Гърция – древна и съвременна – тъй като изследването на смесени културни контексти представя и взаимновлияещи си културни практики. Тъй като в голяма степен гръцката античност е общият фон, върху който се проектират и останалите балкански, но не-гръцки древности, не можем да отминем паралелни практики, които формират общи перспективи. В този смисъл не може да се отмине без внимание една „суперсила” в полето на културното наследство, която е общият фон на множество разнообразни изследователски процеси, както и параметрите на „другостта” спрямо нея.

Известно е, че животът на гръцката древност като културен капитал минава през Рим, Ренесанса, през Винкелман и изобретяването на елинската археология, през имперския романтизъм на британските, френските и германските антиквари,

свързани с Гърция и гръцкото. Когато обаче през 1834 г. Атина става столица на Гърция започва процесът на осмисляне на ролята на античността в конструирането на националната държава. Основен инструмент за тази конструкция се оказва археологията и археологическата практика. Гръцката археология, за разлика от другите не-гръцки археологии, включително и българската не се ръководи само от гърци, тъй като тя е материален – видим културен ресурс и за европейското минало, към което имат претенции европейските страни. В Гърция се настаняват много чужди археологически школи, които внасят нови и по-високи стандарти в гръцката археология след 1870-те години на 19 век. Те професионализират изследванията на класическата древност и ги превръщат в академична дисциплина. Една от водещите идеи на всемгъщия тогава позитивизъм е, че съществува директна и много проста зависимост между увеличаването на фактите и увеличаването на знанието. Това води до индустриализиране на производството на факти, а за това време те трябва да се напъхат във Винкелмановата схема на романтичния елинизъм (Whitley, 2007, 17-41)

Дълго време археологическата практика е помощна дисциплина на класическата филология и античната история, но когато се осъзнава ключовото ѝ значение, тя се професионализира, натоваарва се с филологически педантизъм, процес, който поражда всякакъв род сбирки и каталози – корпус на надписи, корпус на гръцки вази и пр. Възприема се и стратиграфският подход, както и изследване на материалите от гледна точка на физическата антропология. Появява се и един нов феномен - свързването на артефактите с античните текстове, които се превръщат в естествена академична процедура.

Действащите чужди археологически школи на територията на съвременна Гърция са проводник на нови изследователски перспективи и освен, че Гърция остава в плен на националното въображение и националния наратив, които са със статус на свещенност, Гърция е същевременно и изследователски терен за палитрата от съвременни подходи и перспективи.

В края на 19 и в началото на 20 век и други балкански общности осъзнават смисъла на материалните следи от миналото, които да свидетелстват за

наличиността на нацията. Започва процес на създаване на среда, която да започне да вади на бял свят материалните следи от миналото, които да материализират непрекъснатостта на линейния път на развитието на нацията от една страна, а от друга да картографират принадлежащата ѝ територия, т.е. да допринесат за превръщането на земята в територия на националната държава.

В българския случай поканеният лично от княз Фердинанд французин Жорж Съор от френската археологическа мисия в Атина започва археологически проучвания и в рубриката „тракийска археология“ в списанието *Review Archeologique*, където публикува неизвестни досега надписи между 1911-1929. Не е случайно, че надписите са един от първите най – активно проучвани артефакти, тъй като те са сред документите на древността, натоварени с най-голям авторитет - те характеризират не само езиковата среда, но се смятат и за пряката връзка с миналото на предците - доминираща тенденция е емпирицистката традиция в археологията, както местната, така и внесената. Задачата е тези паметници да се открият и документират и да се представят в научните списания.

Княз, а по-късно цар Фердинанд поставя началото на създаване и на местна среда, която не само да издирва, но да притежава компетентност да интрепретира паметниците. Това означава началото на процес на създаване на местни учени, които да поемат академичното управление в издирването и оповестяването на археологическия материал. Академично признатата древност и търсенето в дълбочина и в широк териториален обхват е занимание на академично обучени и практикуващи специалисти. Начело на този процес застава Богдан Филев. Смята се, че той заминава да следва в чужбина със средства отпуснати по нареждане на княз Фердинанд, който имал фонд, предназначен за млади интелигентни хора, които да учат в чужбина на княжески разноски. След завръщането си те получавали високи служби и връщали получените суми, с които пък други млади хора заминавали (Димитров, 1990, 16-17). В контекста на тази държавна политика е подготовката на Б. Филев. Той учи в Германия – най-напред класическа филология и стара история във Вюрцбург, а след това се премества във Фрайбург (Баден) , където се концентрира върху археологията (1904). Това е класическият път на развитие на тогавашния научен и интелектуален потенциал. Завръщайки се в

България, историческата наука, и в частност археологическата, спечелва „един високообразован, отлично подготвен млад историкусвоил, просмукал европейската култура, изградил си и тънък художествен вкус, естетически критерии „(Димитров, 1990, 18).

Така Филов започва научната си дейност като се основава на направеното преди него през Освобождението (К. Иречек, братя Шкорпил, В. Добруски). Неговият изследователски диапазон е обширен като включва теми и от античността. Пред Филов се откриват неограничени възможности за институционализиране на науката за миналото, която във всички посоки е в своето начало. Постепенно Филов изработва всички лостове на властта в управлението на научната дейност в областта на археологията. Той заема мястото на Вацлав Добруски през февруари 1910, принуждавайки го да се оттегли след тридесетгодишен престой в България. Така Б. Филов застава през 1909 г. начело не само на Народния музей в София, но и начело на българската археология.

Политиката на младата българска държава след 1888 г. е насочена към създаване на система за издирване и съхраняване на старини и на документи с историческа стойност, както и ръкописи и произведения на народното творчество като оформя и правила за тази дейност. През 1890 година Народното събрание приема „Закон за издирване и за спомагане на научни и книжовни предприятия”, който се основава на първия нормативен акт – „Временни правила за научни и книжовни предприятия” - регламентиращ отговорностите на държавата и местните власти по отношение на опазването на старините по българските земи. Този закон в продължение на десетилетия урежда въпросите на издирваческата и събирателска дейност.

През 1892 г се отделя музейна сбирка , съществуваща още от 1879 към Народната библиотека, и се поставя началото на Народния музей в София. Музейната експозиция тържествено е открита през 1905 с речи на княз Фердинанд и на министъра на народното просвещение проф.Иван Шишманов.

До първото десетилетие на 20 в. освен музеите в Пловдив и Варна са образувани и дванадесет археологически дружества. Сред местните интелегенти са учителите по история, които са представители на историческата дисциплина, която по това

време бележи бурно развитие и се издига до статут на колективно лице на националната държава. Историята поема изцяло паметта на нацията и става референция и спойка на националната общност. Това върховенство на историята се дължи на идеята за дългия период на съществуване на България и нейната история (Нора, 2004) Тъкмо учителите по история – официалните представители на националната историческа памет - предприемат археологически обхождания, уреждат музейни сбирки, поместват статии с резултати от археологически дейности , които регистрират археологически артефакти в научни и други популяризаторски списания.

Когато Филов започва научната си дейност, вече е налице значителен и масов интерес към археологията и древната история на българските земи, предприемат се изследвания върху античното римско наследство (и отчасти върху средновековното). Освен специалната подготовка на учителите по история, принадлежащи към местния елит, чиято мисия е да издирва и да съхранява старините, се изгражда и национален археологически център - Народния музей в София. Двадесет и шест годишният тогава Б. Филов е най-школуваният археолог , владее гръцки и латински език, освен това знае немски, руски, френски, английски, италиански. Той лично обхожда и проучва всичко антично и до началото на второто десетилетие на 20 в. публикува във всички археологически издания. Неговите обхождания са подплатени със здрава теоретична подготовка. Той работи с ясното съзнание, че задачата на археологията е не само да изучава „същинска Гърция, а да търси влияния навън – влияния двустранни както чрез въздействията върху местното, така и чрез обратните въздействия – на местното върху оригинала” (Филов, 1920) Еволюционно - дифузионистичната парадигма, която формира неговия научен светоглед, използва като научен инструмент паралелизма между археологическите паметници в България и в други страни, в частност Гърция, с което поставя началото на разграничаването на не-гръцкия „друг”, т. е. тракийските паметници. Този процес, който има характера на „очистителна практика” както за „чисто гръцкото”, така и за ”чисто тракийското” е валиден и функционира и днес.

Така Филов очертава едно изследователско поле, в което се разполага „тракийското” и чието изследване според него „принадлежи изцяло на бъдещето” (Димитров, 30). Въпреки многобройните му публикации в областта на археологията, той публикува и върху проблемите на изкуството, тъй като археологическите проблеми по това време са тясно свързани с проблемите на изкуството. Изследванията му в тези области поставят силни акценти върху тракийското изкуство, „съвременно различно от старогръцкото”, което има „свой собствен език, стил, различен от гръцкия” като твърди, че значението му не е локално, а универсално. Така Филов поставя фундамента за „науката, която днес наричаме тракология” (Димитров,30) както и на т.н. днес „тракийска археология. Същевременно той очертава и цялостна рамка на интелектуалния академичен контекст , в който се раждат сборки на „многобройни древни автори, които дават сведения за тия земи (Дечев, Кацаров, 1915). Съчетаването на археологически изследвания и обвързването им с данни от гръцката литература е типичен профил на изследванията за древността, зададен от парадигмите на тогавашната западната наука, които функционират и днес в академичните изследвания на древността.

В този контекст се появяват и друг тип виждания, които целят да изградят здрава основа, върху която да се разположи „тракийското”. Философът и „народопсихолог” Найден Шейтанов действа като активен участник в междувоенния дебат за Възраждането и неговият повик за „ново възраждане” призовава да се отиде „ назад към древнобалканското ; към старотракийското; към Орфей и Дионис и пр. Да се създаде тракизъм като културно – обновителна посока ... (Шейтанов, 2006, 390-398) Така моделът за „цялостно възраждане”, по-пълно развит в един от основните трудове на Найден Шейтанов „Великобългарски светоглед” (1940), стои в основата на една цялостна светогледна рамка, която мобилизира за първи път антични митове, за да очертае тракийската древност.

Очертаният по-горе контекст, който отчетливо съдържа в себе си мисията за народностно единство в границите на единна национална държава, включва и военната област. След избухването на Балканската война (1912) Министерството на просвещението натоварва Б. Филов със заповед за археолог при щаба на Първа отделна армия. Той открива, описва и събира археологически и етнографски

старини в Одринско. Щабът на действащата армия натоварва български учени да извършват цялостно проучване на осовободените земи в географско, физико-географско, лингвистично-етнографско и историко-археологическо отношение. Така той описва и систематизира множество старини в Одринско, около Драма и Солун (1912 -1913г.) западна Тракия и източните Родопи (1915 г.).

През 1929 – 1931 година Филов организира първите системни археологически разкопки в България при с. Дуванлий, Пловдивско. В случайно откритата гробница край Мезек , Свиленградско той търси паралели с други гробници в Тракия и търси корените на произхода им в тези от Микена. В неговата дейност като организатор на системни археологически разкопки централен момент е разграничаването между „гръцко” и „тракийско”. За първи път се разпознава тракийски надпис върху златен пръстен (Филов, 1913, 202-223)Този процес на „очистване” на тракийското от гръцкото очертава перспектива в полето на археологията и историята, която е актуална и днес.

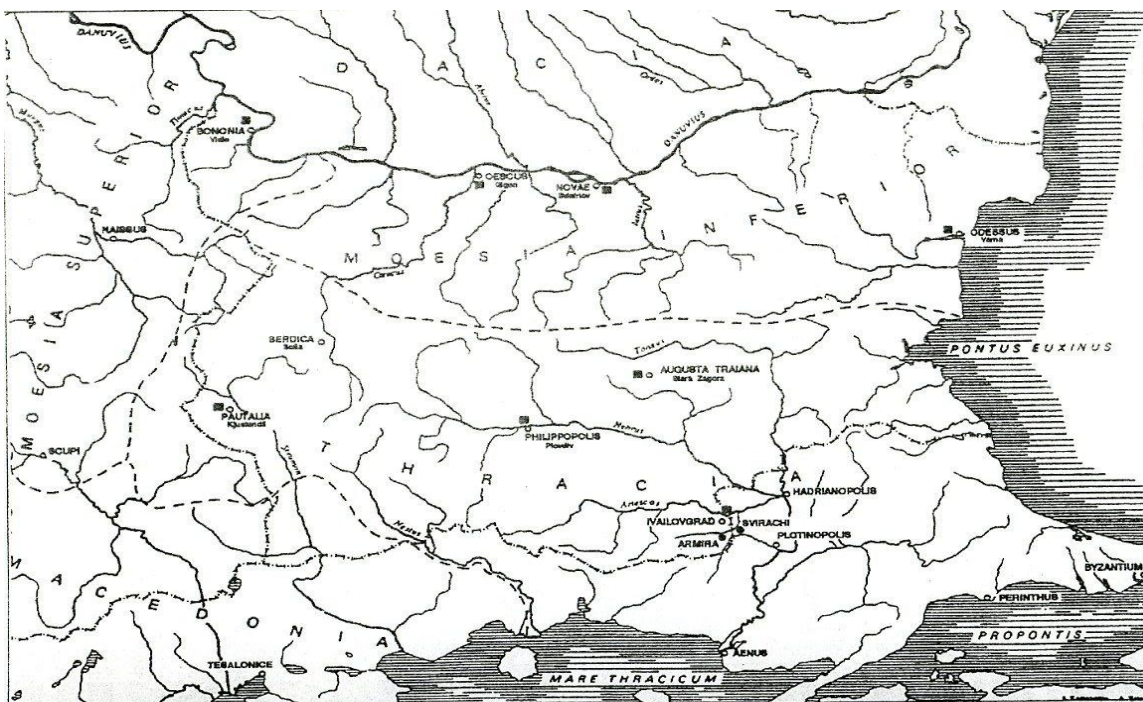
Така в маркирането на по-широк териториален обхват чрез археологически артефакти, се тръгва и в посока към „изваждане” на по-дълбоко минало. В тази панорама попада източно-родопската област, която включва Смолянска, Ардинска, Кърджалийска, Момчилградска, Златоградска, Крумовградска и Ивайловградска околии. Участието на военни в научните публикации остава силно и през 1935 година дружеството на запасните офицери в гр. Кърджали издава материали, посветени на различни страни от живота на източно-родопската област като включва в отделни глави – история, археология, население (Източно-родопската област, 1935). Главата, посветена на историята, включва траките като най-старото население на източно-родопската област - компонент на националния наратив– „ в днешното родопско старобългарско население трябва да се предполага, че е запазена отчасти кръвта на изчезналите траки” (28). Така траките заедно със славяните и българите формират безпроблемно линейното време в националния наратив.

Друга глава е посветена на археологията, описвайки материали с тракийски произход, както и крепости и различни развалини. Тази част от книгата ясно декларира, че по разнообразните археологически „дири” трябва да се издирват, да

се изучават и по тях да се „прочетат неизвестните страници от историята на този край” (34-36). Очевидно е разбирането за важноста на археологическите артефакти, които най - обилно могат да запазят историческото знание.

Важна е главата, посветена на населението на източно-родопската област, което „освен траки, слабяни и прабългари е примесено и с други народности – българи, българо-мохамедани и турци” (36-40) В този смисъл знанието за древността от една страна удължава линейно българската история и нейния национален наратив, а от друга страна древността започва да се интегрира в колективната памет на местното население.

Една глава е посветена специално на религията, която е свързана с далечната древност – „Орфей е създал тук своя мит, а култът на *Дионисий* ? (името на бога е Дионис за разлика от личното име Дионисий) в Гърция е бил преди това такъв на траките, с главно капище в Родопа” (40). Прави се предположение за локализация на неговото светилище „ в околностите на в. Кушлар, западно от с. Арда и северно от гара Бук. Александър Македонски „ се отбил в храма на Бакхуса, за да принесе жертва”. Този блян – да се открие светилището на Дионис – все още владее въображението на историци и археолози, които не спират да го търсят . Главата за обичаите отчита , че става дума за „обща български обичаи” , а като по-интересен се отчетат „любимите за турското население пехливански борби, а пехливанът е на особена почет” Отчита се също, че много от обичаите в българомохамеданите произтичат и са свързани с християнската религия” (43). Очевидно областта става предмет на интерес и древната ѝ история се обвързва с идентичността на местното население чрез конструирането в академичната наука национален наратив за миналото .

Областта, в която се намира античната вила Армира

Не познавам данни, които да говорят за систематични разкопки в региона и поради това миналото на тази „покрайнина“ е малко известно. Едва през април 1964 г. във връзка със строежа на бъдещата преградна стена на язовир „Армира“ на 4 км. югозападно от Ивайловград, изгребвайки пръст, на бял свят излизат мраморни архитектурни части. Част от изровените материали – архитрави и един облицовъчен капител, са предадени в Градския съвет на Ивайловград, други стигат до Окръжния съвет в Кърджали. За откритието е уведомен Археологическият институт при БАН.

Разкопаването и проучването на вилата от ст.н.с. Янка Младенова продължава 7 години – от 1964 до 1970. Работата по мозайките продължавата през 1970 – 1973 успоредно с разкопките в местността Петровото каленце и стопанския комплекс. През май 1976 започва изграждането на отменения строеж на язовира поради откриването на вилата. В продължение на 10 години се провежда усилена кампания за спасяването на вилата и преместването на язовира. В пресата – вестниците Отечествен фронт, Работническо дело, Народна култура – се появяват заглавия на статии „Да запазим римската вила при Ивайловград“, „Ще бъде ли

унищожена една уникална находка”, „Тревога за Армира”, „Страна богата на древни култури” „Отново тревога за „Армира” „Армира” не бива да загине; Тревога за „Армира” (за трети път). Включват се археолози, интелектуалци и администратори, които публикуват в български и чужди списания. Само една публикация за Напоителната система „Армира” в сп. Хидротехника и мелиорация, 1966 показва същността на дискусиата, но е очевиден превесът на важността за запазването на античния обект.

Конфликтът за спасяването на вилата и преместването на язовира, широко огласен в пресата и в научните публикации, предизвиква появата на друг тип изследвания на тази област. Въоръжена с археологическото откритие при река Армира, както и с изградения вече исторически наратив, който очертава тази „покрайнина”, намираща се „ на границата между Орфеевата планина и полята на Тракия” се появява краеведската работа на Русин Гинев, която представя и историческите превратности и драматичната участ на българското население в Ивайловград от края на 18 в. до Балканската война (Гинев, 1969)

Държавната политика спрямо района е видима в словото на първия секретар на ЦК на БКП и председател на ДС на НРБ Тодор Живков, произнесено на митинг на 6.10. 1978 г. в Ивайловград, част от което става мото на по-специализирано изследване върху Ивайловград и покрайнината му през Възраждането (М. Николчовска, И. Стефанов, 1980). В словото се казва, че „ние високо ценим Ивайловград и района му не само защото е граничен, това има голямо значение, но и затова, че тук живее прекрасно население, сплотено крепко около БКП и нейната политика за изграждане на социалистическото общество н НРБ” . В контекста на изразената държавна политика е и появата на по-специализираното изследване върху народностната характеристика и демографските процеси в Ивайловградско в периода от Възраждането до началото на 20 век .

Тракийският научен институт (Хасково) също произвежда сборник с название „Тракия”, в който се представя един документален наратив за тракийските преселници в Ивайловград и Ивайловградско (2001)

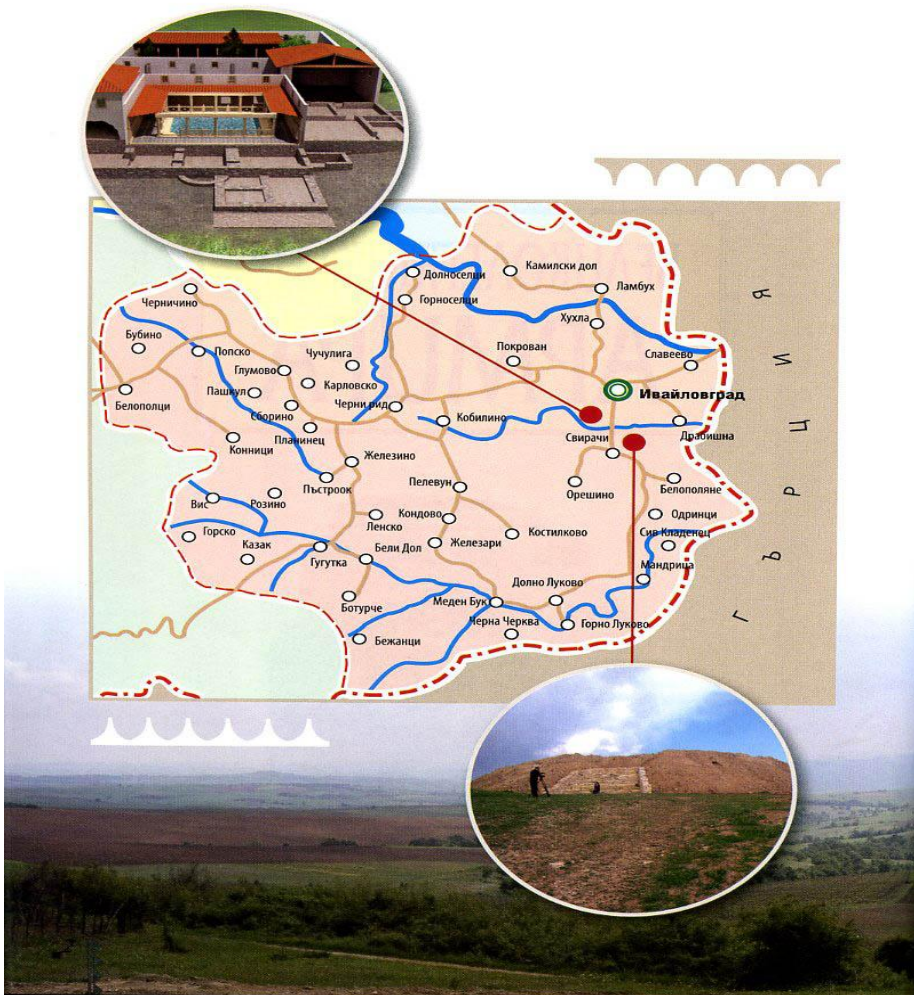
Спасяването на римската вила Армира край Ивайловград и разкриването ѝ в продължителен период от време поражда научни публикации и научни обобщения,

тъй като тя е една от малкото запазени частни жилища в рамките на Римската империя, която се отличава със запазената си архитектура и украса (Младенова, 1991). Както самата археологическа практика, така и публикациите на археологически артефакти се превръщат в действени съставки на социалния живот в областта. Те провокират споменатите по-горе публикации, които разширяват диапазона на научните изследвания, а те на свой ред инструментализират знанието като го интегрират в колективна памет и национално съзнание. Археологическото наследство от древността е централно в производството на специализирано историческо знание, тъй като изгражда в линейна перспектива историческото минало. Тъй като античните археологическите обекти се разполагат в смесен културен контекст очакването е да се появят на бял свят и смесени и влияещи си културни практики. В този смисъл районът на вилата, която се разполага в такъв контекст, се смята обвързана с тракийско население. Свидетелство за това са данните от надписите върху оброчни плочки, а някои имена на посветители формират твърдението, че тук през 2 и 3 сл. Хр. век е имало „компактно” тракийско население, което се е намирало в процес на елинизация и романизация – посветителите имат тракийско собствено и бащино име. С разкопаването на могилата при Петрово каленце, намиращо се непосредствено над вилата, се разкрива и първият некропол в района ѝ. За некропола е използвана надгробна могила от 4 век пр. Хр., в която погребението е извършено над площадка от каменни блокове - гробно съоръжение, което се среща рядко и представлява *разновидност* на погребалните обичаи на траките. Погребенията са от края на 3 и от 4 век сл. Хр. (Младенова, 14-15). Това наблюдение на изследователката е по-скоро индикация за проблеми на изследване на развитието на погребалните практики в смесен контекст, отколкото директна връзка с „тракийското”.

Вероятно идеята да се изследва широкият културен контекст е причината за това през 1966 година да започне разчистване и в подножието на Голямата могила при с. Свирачи, за да се разкрие могилната конструкция в близост до вилата. Изследователката подсказва едно затруднение – белият хоросан на градежа е указание, че тя е издигната в римската епоха, а обичаят да се издигат надгробни могили е тракийски. Този факт поставя въпроса за позицията на вилата в местния

контекст – етническата принадлежност на собствениците на вилата - дали това е фамилия от тракийската аристокрация или става дума за заселници, дошли от друг край на империята и възприели местни културни практики. Смесеният културен контекст изисква изследване на смесените културни практики и съжителство в симбиоза. Следват въпроси на изследователката за съществуването на тракийска аристокрация през римската епоха и за свързването на този факт със съществуването на голямото имение с богата архитектура, в която няма нищо тракийско. Другата възможност е собствениците не-траки да са се увлекли по местни традиции. На този етап от изследването въпросът остава открит, тъй като „сложни обстоятелства около вилата” не позволяват осъществяването на систематични археологически проучвания (Младенова, 13)

Смесеният културен контекст задава и трудността да се определи кое тракийско племе е живяло в долината река Армира, но то по всяка вероятност е влизало в състава на Одриската държава и е живяло близо до столицата ѝ Ускудама. Същото население, след завладяването му от римляните, се е намирало в близост до Адрианопол (Одрин), Платинопол (Димотика). В тези градове и в земите край тях са се настанили и преселници от други провинции. Със създаването на поземлените владения–вилите се създават нови икономически условия и нови взаимоотношения. Тази картина допринася за очертаването на сложни културни и социални контексти, които изискват различна перспектива и методология за изследване.

Връзките на римското и тракийското

Авторитетът на „ римското” от древността по нашите земи постепенно запада в полза на „тракийското”. Авторитетът на „римското” в Тракия може да бъде съхранен, само ако се открие връзката му с „тракийското”. На тази държавна политика, която след 1972 г. се определя от основавания тогава институт по тракология към БАН, е подчинено и по-нататъшното проучване на района на вилата. Тъй като вилата се смята за един от редките образци на обществено и частно строителство през античността, тя е отнесена към „богатите частни дворци от римската епоха, наречени още вили-резиденции, когато се намират в извънградска среда” (Кабакчиева, 393). Подновените през 1987 г. разкопки на вилата най-напред „дръпват” датировката назад – оказва се, че „архитектурният комплекс на вилата е бил изграден още преди управлението на имп. Траян (98-117)

към което време Я. Младенова отнася появата на жилищната сграда, (към което мнение се е присъединила по-късно и Кабакчиева) сега се поставя през 70-те години на 1. в.

Възстановява се и археологическото проучване на Голямата могила, тъй като през 2001-2002 се налагат спасителни разкопки, поради иманярски ограбвания на антични колесници и пробив в каменното съоръжение на самата могила. Цялостното разкриване на масивното каменно стъпаловидно съоръжение на „Голямата могила” *недвусмислено* ? показва, че в случая става въпрос за тракийски храм или мавзолей,по стъпалата се е вървяло и то най-вероятно само от жреци, посветени, роднини на погребаните в нея”. Въпреки че стъпаловидната каменна конструкция няма паралел в гробничната архитектура на римската провинция Тракия, нито пък в съседните земи, „тя може да се сравни единствено скаменното съоръжение на Четиньова могила при с. Старосел, Хисарска община, ”която е един забележителен тракийски храм, издигнат пет века по-рано от „Голямата могила” (Кабакчиева, 394). Това сравнение носи доказателствената си стойност чрез твърдението, че „погребалните обичаи на траките са били силно консервативни и особено много се е държало на тяхното запазване сред представители на тракийската аристокрация през римската епоха.” (Кабакчиева, 394).

Въз основа на откритите скелет на куче между два впряга на коне, които стоят във връзка с погребалните практики на траките, се прави заключението, че става дума за „фамилен некропол или могила - мавзолей на владетелите на вила Армира”. Това твърдение се прави въз основа на описания контекст на разкопаното, който играе вероятно ролята на публикация, тъй като за сега не открих археологическа първична публикация на намереното в неговия контекст. Аргументът за това, че тук са погребвани владетели е „намирането на скелет на куче между двата впряга на конете, а тракийските владетели от 5 в. пр. Хр. и насетне са били погребвани с коне и кучета и тяхното поставяне в могилите е много стар религиозен символ” (Кабакчиева, 395). Тази констатация е типична за конструирането на знание, свързано с дълбочината на миналото. Вместо контекстуална археологическа снимка, аргументацията се обвързва „автентичността” на традиция, сътворена от

други автори в други съчинения. Това е типичен процес на обективизация на минало и памет, който превръща тракийското минало в нещо „естествено“ и изначално. По този начин ясно се очертава социалната роля на материалните следи от миналото, както и процесите в създадените дисциплинарни области (тракологията), призвани да произведат материалността на миналото. Изграден е дискурсът за пряката линейна връзка между тракийско и римско, в пресечната точка на която стои поредният тракийски владетел. Усилието да се установи тази линейност подменя изследването на сложните културни контексти със сложни контекстуални отношения.

Интересът към античното минало, кристализирало в „обективно“ академично знание и конструирало миналото застават в центъра на публичното пространство и социалната употреба става разпознаваема. Те се интегрират в „колективна памет“ и „национално съзнание“ като се настаняват в живота и менталитета на местната общност. В разговор с изследователката на античните обекти Г. Кабакчиева става ясно, че когато през 1991 година вила Армира е ограбена, местните хора казват „обраха *ни* вилалата“. Вилата е „тяхна“ без да разпознават римското от тракийското в изследванията на дисциплинарните полета. Академичните конструкции се ре-инжектират в рекламата на хотел в Ивайловград, който носи името „Армира“, античната вила Армира, която е най-богатият частен дом-дворец от римската епоха в *нашите* земи.“ Очевидни са конструктите на идентичност както на местно, така и на национално равнище. Производството на вино е с марката „Армира“, а то се приготвя от „вълшебните плодове на Дионисий, чийто вкус е събрал слънцето и легендите на Тракия!“ (благодарствено писмо на кмета на Ивайловград до ректора на НБУ и департамент „Антропология“) Камерната формация към читалището е също с название „Армира“.

Освен древната вила „Армира“ в панорамата от културни емблеми се намира и Орфей, който заема централно място в историческия наратив на общността – централна улица в Ивайловград носи името „Орфей“.

Снимка на улица в Йвайловград

Така древни реалии, вписани в историческия наратив, са припознати като „наши” и функционират в публичното пространство на общността. А материалността на римската вила „Армира” започва да функционира като „герб” на Ивайловград. Съвременните разработки върху гербовете на българските градове показват, че те се създават именно в съвременността. Те получават своите знаци не по традицията и каноните на хералдическата система от символи, а в мрежата от отношения между администратори и художници, произвеждащи образи по теми от артефакти на културното наследство (Антонов, 2003, 192 – 205). Ето защо един от съществените процеси, които по-горе бяха проследени, е процесът на „въвеждане” на археологическата материалност в панорамата на културното наследство, за да се осъществи функционирането ѝ както на национално, така и на местно равнище.

Литература

Андерсън, В. Въобразените общности, 1983 (български превод 1996)

Антонов, С. Градските гербове в България и конструирането на наследство, В: Социологически проблеми 3-4, 192-205

Брубейкър, Р. Национализмът в нови рамки. Националната общност и националният въпрос в Нова Европа, С. 1996

Гелнър, Е. 1999. Нации и национализъм, София (Gellner, E. Nations and Nationalism, Ithaca , NY: Cornell University Press, 1983)

Гинев, Р. Ивайловград и покрайнината, реализирана от издателството на Отечествения фронт, „Бащино огнище” през 1969

Дечев, Д. Г. Кацаров, 1915. Извори за старата история и география на Тракия и Македония

Димитров, И. 1990. Богдан Филев, Дневник, София

Източно-родопската област (Смолянска, Ардинска, Кърджалийска, Момчилградска, Златоградска, Крумовградска и Ивайловградска околии), 1935, издава дружеството на запасните офицери – гр. Кърджали

Кабакчиева, Г. 2005 За историята на античната вила „Армира” и нейните владетели, В: Heros Nephastos, Studia in Honorem Liubae Ogneva-Marinova, Фабер, Велико Търново

Младенова, Я.1991, Античната вила Армира край Ивайловград, София, Издателство на БАН

Нора, П. 2004. Места на памет, I-II, С.

Филев, Б. 1913, Златен пръстен с тракийски надпис.- ИБАД, 3, 202-223

Филев, Б. 1920. Тракийско-микенски отношения. – В: Сборник в чест на проф. Ив. Шишманов, С., 40-53

Хобсбаум, Е. 1996 Нации и национализъм от 1780 до днес. Програма, мит, реалност, С.

Чанков, Д. 2001, В: Сборник Тракия, Тракийските преселници в Ивайловград и Ивайловградско (по документи, материали и спомени), 71- 93, Хасково

Шейтанов, Н. 1940. Великобългарският светоглед, София

Латиница

Geertz, 1973. The Interpretation of Cultures: Selected Essays. New York: Basic Books

Hamilakis, Y. 2007. The Nation and Its Ruins : Antiquity, Archaeology, and National Imagination in Greece, Oxford.

- Hobsbawm, E. J. Terence (eds), *The Invention of Tradition*, 1983
- Ozdogan, M, 1998. *Ideology and Archaeology in Turkey*, In: Mesquell (ed.) *Archaeology under Fire. Nationalism, Politics and Heritage in the Eastern Mediterranean and the Middle East*, London: Routledge, 111-123
- Ozdogan M. 2004. *Heritage and Nationalism in the Balkans and Anatolia*, or “Changing Patterns, What has happened since Hasluck”? In: Shankland, D (ed.), *Archaeology, Anthropology, and Heritage in the Balkans and Anatolia: The Life and Times of F. W. Hasluck, 1878-1920*, vol 2, (Istanbul: Isis), 389-405
- Whitley, J. 2007. *The Archaeology of Ancient Greece*, Cambridge University Press

Бележки

* Във връзка с работата си върху тази тема изказвам най-сърдечна благодарност на ст.н.с.Ист. д-р Гергана Кабакчиева от археологическия институт при БАН за разговорите, проведени с мен. В статията са използвани и снимки от книгата ѝ „Великолепието на Армира”, 2009 като най-подходящи за темата.

** Настоящата е работа е поставена в концептуалните рамки на проект „Древна Тракия в модерна перспектива: исторически конструкции и употреби на тракийската история и културно-историческо наследство, ХІХти -ХХти век” с научен ръководител ст.н. с. Ист. д.и.н. Галина Вълчинова. Проектът беше предложен на Фонд „Научни изследвания” към МОНМ, но не получи финансиране.